กบฏ ร.ศ. 130

สาเหตุพื้นฐาน

1. ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2452 ได้เกิดมีเหตุวิวาทกันระหว่างกรมทหารราบที่ 2 กับมหาดเล็กบางคนของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชมีรับสั่งให้ผู้บังคับการกรมทหารราบที่ 2 สอบสวน และสมเด็จพระบรมโอรสธิราชได้นำความขึ้นกราบทูลพระราชบิดา ขอให้ลงพระราชอาญาเฆี่ยนหลังทหารตามประเพณีจารีตนครบาล แต่สมเด็จพระราชบิดาไม่ทรงเห็นด้วย และเสด็จในกรมราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ซึ่งเป็นนักกฎหมายเห็นควรว่าจะจัดการไปตามตัวบทกฎหมาย ไม่ควรจะนำจารีตนครบาลกลับมาใช้ คำคัดค้านนี้ไม่ได้ผล เพราะพระบรมโอรสาธิราชยังยืนกรานจะให้โบยหลังมิฉะนั้นจะลาออกจากตำแหน่งรัชทายาททันที รัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่า เรื่องจะลุกลามไปใหญ่โตจึงทรงอนุญาต

เหตุการณ์ครั้งนี้ บรรดาทหารและนักเรียนนายร้อยทหารบกไม่พอใจพากันไม่เข้าเรียน สมเด็จเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ (ผู้บัญชาการโรงเรียนนายร้อยทหารบก) ได้ทรงอธิบายให้เหตุผลจนนักเรียนนายร้อยทหารบกยอมเข้าเรียนตามปกติ

2. พ.ศ. 2453 เมื่อสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชได้ขึ้นเถลิงวัลยราชสมบัติ เป็นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงตั้ง **เสือป่า** ขึ้น และเอาพระทัยใส่ในกิจการนี้เป็นอย่างมาก นายทหารที่สำเร็จจากโรงเรียนนายร้อยรุ่นปลาย ร.ศ. 128 เรียกรุ่นนั้นว่ารุ่น "ร.ศ. 129" ได้เข้าประจำการกรมกองต่าง ๆ นายทหารเหล่านี้ บางคนก็ยังจำเหตุการณ์การเฆี่ยนหลังนายทหารตั้งแต่คราวนั้นยังสะเทือนใจอยู่ และประกอบกับมีความรู้สึกว่า "กองเสือป่า" เป็นกิจกรรมที่ตั้งซ้ำกับการทหารและก็ทำงานแข่งดีกันกับทหารด้วย ความไม่พอใจของคนหมู่หนึ่งนั้นมีไปในทางอื่น ๆ ด้วย คือ พวกทหารบก ทหารเรือ และพลเรือนหัวใหม่ ซึ่งแน่ใจเอาเองมาตั้งแต่แรกว่า[30] พระมงกุฎเกล้าฯ จะพระราชทานรัฐธรรมนูญ แต่เมื่อถึง พ.ศ. 2454 (ร.ศ. 130) เมื่อยังไม่เห็นทางว่าจะพระราชทาน ก็ทำให้คนหมู่นี้

30. พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์, **เจ้าชีวิต**

ยิ่งไม่พอใจมากขึ้น และไม่พอใจเสือป่าซึ่งเป็นหมู่คนโปรด ก็เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความคิดที่จะปฏิวัติ

3. สภาพการในราชสำนักยุคนั้นเต็มไปด้วยความฟุ้งเฟ้อ หมู่คนโปรดได้มีโอกาสรับความดีความชอบมียศบรรดาศักดิ์ จึงเกิดความน้อยใจในหมู่ข้าราชการที่ไม่ได้เป็นคนโปรด

ความคิดที่จะก่อการปฏิวัติ เริ่มจากนายทหารหนุ่ม 2 คน คือ ร.ต. เหรียญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.จรูญ ษตะเมษ ทั้ง 2 คน มีความตั้งใจที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นระบอบประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดปกครองประเทศ ได้วางแผนออกเป็น 2 ขั้น ขั้นแรกระยะเวลา 10 ปี จะพยายามเกลี้ยกล่อมทหารที่ถูกเกณฑ์เข้ารับราชการทุกรุ่นจนครบ 10 รุ่น เพื่อเป็นพรรคพวก ขั้นที่สอง จะปฏิวัติเมื่อครบ 10 ปีแล้ว

ต่อมาก็หาหัวหน้าปฏิวัติ และได้ร้อยเอกขุนทวยหาญพิทักษ์ (เหล็ง ศรีจันทร์) เป็นนายแพทย์ประจำโรงเรียนนายร้อยทหารบก และแพทย์ประจำพระองค์ของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ พรรคก่อการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองประเทศสยามได้ทำการประชุมเป็นครั้งแรกในวันที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2454 (ร.ศ. 130) เรียกตัวเองว่า "คณะพรรค ร.ศ. 130" การประชุมสรุปผลได้ว่า จะแก้การปกครองเปลี่ยนจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นประชาธิปไตย บางคนที่หัวรุนแรงถึงกลับจะเปลี่ยนเป็นระบอบสาธารณรัฐ (Republic) ผู้ที่หัวไม่รุนแรงก็ไม่เห็นด้วย การประชุมครั้งนี้ ได้มีมติให้สมาชิกทุกคนเกลี้ยกล่อมนายทหารที่มีความคิดเหมือน ๆ เป็นสมาชิก

การประชุมดำเนินมาอีกหลายครั้ง และมีสมาชิกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นายทหารในพระนครได้เข้าเป็นพรรคพวกของพวกปฏิวัติเกือบหมด และเพื่อให้เป็นการปฏิวัติที่มีกำลังพร้อม จำเป็นต้องใช้กำลังทหารในต่างจังหวัดเป็นกำลังสนับสนุนด้วย จึงได้จัดส่งคนไปเกลี้ยกล่อมกำลังทหารในมณฑลสำคัญ ๆ ไว้เป็นพวก เช่น มณฑลอยุธยา มณฑลพิษณุโลก มณฑลนครไชยศรี สำหรับมณฑลที่อยู่ไกลการคมนาคมไม่สะดวก ก็เพียงส่งไมตรีไปให้

ในที่สุดคณะปฏิบัติได้เลือกผู้ที่จะเป็นผู้ลอบปลงประชนม์รัชกาลที่ 6 คือ หลวงสินาด โยธารักษ์ ภายหลังหลวงสินาดโยธารักษ์ได้กลับใจ นำความไปปรึกษามหาดเล็กคนสนิทของสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ฯ คือ ร.ท. ทองอยู่ (พท. พระตะบะ)

จึงพากันไปเฝ้า ม.จ. พันธุประวัติ ผู้บังคับการกรมทหารช่างที่ 1 รักษาพระองค์ จากนั้นก็นำความไปทูลเจ้าฟ้าจักรพงษ์ ความได้ทราบถึงรัชกาลที่ 6 ซึ่งขณะนั้นกำลังทรงซ้อมรบเสือป่าอยู่ ณ พระราชวังสนามจันทร์ และแผนการปราบปรามพวกกบฏ จึงได้เริ่ม และในที่สุดก็จับกุมได้หมดสิ้น และถูกสอบสวนลงโทษ มีโทษสูงสุดถึงขั้นประหาร, จำคุกตลอดชีวิต และจำคุกเป็นเวลา 20 ปี, 15 ปี, 12 ปี ตามลำดับ แต่ทรงลดโทษจากขั้นประหารเป็นจำคุกตลอดชีวิต คือ

นายร้อยเอก ขุนทวยหาญพิทักษ์
นายร้อยโทจรูญ ณ บางช้าง
นายร้อยตรีเจือ ศิลาอาสน์

นอกจากนั้นได้ลดโทษลงตามลำดับ การปฏิวัติครั้งนี้ แม้จะไม่ประสบความสำเร็จ แต่ก็ได้แสดงให้เห็นว่า ได้มีคนไทยบางกลุ่มปรารถนาจะมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 1

ก่อนที่จะพูดถึงประเทศไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 1 จะขอกล่าวถึงสาเหตุเริ่มแรกของสงครามโลกครั้งที่ 1 เสียก่อน ชนวนของสงครามได้คุกกรุ่นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2413 เมื่อเยอรมันและฝรั่งเศสได้ประกาศตนเป็นศัตรูต่อกัน ด้วยสาเหตุจากผลของสงครามฟรังโก-ปรัสเซียน เป็นเหตุทำให้ทั้งสองประเทศ แสวงหาพันธมิตรเพื่อป้องกันตัว ดังนั้นมหาอำนาจในยุโรป จึงแบ่งกันเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเยอรมัน และฝรั่งเศส ทั้งสองกลุ่มพยายามแสวงหาอาณานิคม เพื่อเสริมสร้างกำลังของตน และต่อมาก็มีเรื่องกระทบกระทั่งกันตลอดมาระหว่างกลุ่มมหาอำนาจทั้งสองกลุ่มนี้ เช่น เกี่ยวกับการขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ และปัญหากรณีพิพาทเกี่ยวกับอาณานิคม

พ.ศ. 2457 มกุฎราชกุมาร ฟรานซิส เฟอร์ดินันแห่งออสเตรีย ซึ่งเป็นประเทศอยู่ในกลุ่มเยอรมัน ถูกลอบปลงพระชนม์ ขณะเสด็จประพาสเมืองซาราเจโว ในแคว้นบอสเนีย ทางการจับคนร้ายได้ เป็นชาวสลาฟ สัญชาติเซอร์เบีย ออสเตรียประกาศให้เซอร์เบียส่งคนร้ายไปให้ออสเตรียตัดสินลงโทษ แต่เซอร์เบียไม่ยอม ออสเตรียซึ่งมีเรื่อง

บาดหมางกับเซอร์เบียอยู่ก่อน จึงประกาศสงครามกับเซอร์เบียทันที เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ. 2457 และรัสเซียซึ่งอยู่ในฐานะผู้พิทักษ์ชาวสลาฟได้ยื่นมือเข้าช่วยเหลือเซอร์เบีย ดังนั้น เยอรมันจึงประกาศสงครามกับรัสเซีย เพราะถือว่าออสเตรียเป็นประเทศที่อยู่ในเครือพันธมิตร

ดังนั้นฝรั่งเศส อังกฤษ ญี่ปุ่น อิตาลี สหรัฐอเมริกา ก็เข้าร่วมมือกับรัสเซียรบกับเยอรมัน ออสเตรีย ฮังการี และตุรกี ดังนั้นสงครามโลกครั้งที่ 1 จึงระเบิดขึ้น ทั้งนี้จากการขัดแย้งและสู้รบระหว่างคนกลุ่มน้อย จนในที่สุด เป็นการสู้รบที่ขยายกว้างออกไปจนกลายเป็นสงครามโลก

เมื่อพิจารณาถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับไทย จะขอพูดถึงความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมันเป็นพื้นฐานเสียก่อน

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมัน เริ่มขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2404 (ค.ศ. 1861) เคานต์ ปรัดริช อัลเบรกต์ ซู ยู เลนเบอร์ก อัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มของรัฐบาลเยอรมันได้เข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีกับไทยในสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับตั้งแต่ปีนี้เป็นต้นมาไทยกับเยอรมันก็เริ่มติดต่อทางการค้ามาโดยตลอด[31]

ปลายศตวรรษที่ 19 เยอรมันได้เข้ามาในไทย เพื่อทำการค้าแข่งกับอังกฤษทั้งในด้าน การขนส่ง การทูต และการค้าขาย ในระยะแรกผลประโยชน์ของเยอรมันในไทยยังมีน้อย เยอรมันนำสินค้าสำเร็จรูปมาขาย และซื้อข้าวเปลือกจากไทยไป ต่อมาการค้าเจริญรุ่งเรืองขึ้นเรื่อย ๆ ผลประโยชน์ของเยอรมันในไทยก็เพิ่มขึ้น ในปี ค.ศ. 1914 จำนวนถึงครึ่งหนึ่งของการขนส่งของไทยผลิตจากเรือบรรทุกสินค้าเยอรมัน[32]

การเข้ามาค้าขายของเยอรมันเป็นไปในรูปการแข่งขันกับอังกฤษด้วย ทำให้เยอรมันพยายามแทรกแซงในกิจการทางการเมืองของประเทศไทยไปด้วย เพราะเยอรมันเข้ามาที่หลังอังกฤษเป็นเวลานาน เมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอิทธิพลของเยอรมันในประเทศไทยทวีขึ้น ข้าราชการไทยรู้จักนิสัยใจคออันแท้จริงของชาวเยอรมัน

---

31. Hans Bidder, 100 **ปีแห่งมิตรภาพไทยและเยอรมัน** 1862 - 1962 หน้า 13

32. Verginia Thompson ; Thailand : **The New Siam,** P. 197

ดียิ่งขึ้น จึงเกิดความวิตกถึงอิทธิพลของเยอรมัน และปรารถนาจะให้อิทธิพลของเยอรมันเบาบางลง เพื่อเยอรมันจะได้เป็นชาติที่ประพฤติธรรมพอจะค้านอำนาจฝรั่งเศสและอังกฤษได้บ้างในประเทศทางตะวันออก[33]

เยอรมันได้พยายามเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองมาตั้งแต่เริ่มเข้ามาในปลายรัชสมัยรัชกาลที่ 5 เช่น อัครราชทูตเยอรมัน ได้กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานที่ดินบนเกาะสีชัง สร้างโกดังเก็บถ่าน การครั้งนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้งดำรงพระราชอิสริยยศเป็นมกุฎราชกุมาร ได้ทูลยับยั้งไว้เพราะเข้าใจเจตนาของเยอรมันดีว่า การขอที่ไว้ถ่านเป็นการบังหน้า แต่ความจริงเยอรมันต้องการสถานที่อันเหมาะสมเพื่อสร้างฐานทัพเรือของตนในอนาคต ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงคล้อยตามพระบรมโอรสาธิราช

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อุปทูตเยอรมันในกรุงเทพฯ ได้ทาบทามขออนุญาตใช้เครื่องวิทยุโทรเลขที่สถานีศาลาแดง เพื่อติดต่อกับสถานีสะบังในดินแดนสุมาตรา แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าไม่มีความจำเป็น เพราะเยอรมันก็มีสถานีของตนอยู่ในมลายูแล้วสถานีหนึ่ง จึงมีพระบรมราชโองการไปยังกระทรวงทหารเรือมิได้อนุญาตเป็นอันขาด

การประกาศความเป็นกลาง

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดขึ้นประมาณ 1 อาทิตย์ รัฐบาลไทยได้ดำเนินการประกาศความเป็นกลางอย่างกวดขัน และไม่ลำเอียง เหมือนอย่างเช่นรัฐบาลอื่น ๆ ที่มิได้เกี่ยวข้องเป็นศัตรู หรือมีส่วนร่วมกับประเทศคู่สงคราม เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2457 นอกจากจะกระทำไปตามธรรมเนียมแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชปรารภว่า "....อาณาเขตของเราตกอยู่ท่ามกลางแดนของอังกฤษและฝรั่งเศส เพราะฉะนั้นถ้าแม้ร่วมแสดงความลำเอียงเข้าข้างเยอรมันแม้แต่เล็กน้อยให้ปรากฏชัดเจนขึ้นเมื่อใด เพื่อนบ้านผู้มีอำนาจก็คงจะได้ขบเอาหัวแบนเมื่อนั้น....."[34]

33. จดหมายจากพระยาพิพัฒน โกษา ราชทูตกรุงโรมถึงพระยานวราษฐ์ ราชเลขานุการในพระองค์ฉบับลงวันที่ 8 ก.พ. 2457 เรื่อง "หนังสือลับเกี่ยวด้วยเรื่องมหาสงคราม" กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร

34. บันทึกลับพระราชหัตถเลขา เรื่อง "ความคิดที่จะให้กรุงสยามเข้าร่วมในสงคราม" (8 ก.พ. 2459 - 28 พ.ค. 2460), กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร

การประกาศความเป็นกลางครั้งนี้ รัฐบาลตระหนักดีว่า ไทยไม่สามารถรักษาความเป็นกลางไปได้ตลอดไป ในที่สุดเราก็จำเป็นจะต้องเข้าร่วมกับฝ่ายใดอย่างแน่นอน ดังพระราชปรารภในที่เดียวกันปรากฏว่า "....การที่อังกฤษและฝรั่งเศส เขายอมให้กรุงสยามเป็นกลางอยู่นั้น ก็เพราะเขายังมองไม่เห็นความจำเป็นที่จะให้เราเข้ากับเขาเหล่านั้น และถ้าเมื่อใดเขารู้สึกว่าความเป็นกลางของเราเป็นเครื่องกีดขวางแก่เขาแล้ว ไม่ต้องสงสัยเลยเขาคงจะไม่ยอมให้เราเป็นกลางอยู่เป็นแน่แท้....." ดังนั้น การที่เราประกาศความเป็นกลางก็เพื่อเป็นการยืดเวลาสำหรับการตัดสินใจที่ถูกต้อง และเพื่อเป็นการศึกษาสภาพสงคราม เมื่อยังไม่มีทีท่าว่าฝ่ายใดจะชนะแน่ ไทยก็ต้องระมัดระวังตัวมิให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดโกรธเคือง หรือระแวงสงสัยเราได้ เพราะไทยเป็นประเทศเล็ก หากจะคิดเข้าฝ่ายใด ก็ควรจะเป็นฝ่ายที่เราได้รับประโยชน์มากที่สุด[35]

ถ้าฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะ การที่ไทยเป็นกลางอยู่มีแต่จะเสมอตัวหรือขาดทุน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฝรั่งเศสและอังกฤษ เพราะหากสัมพันธมิตรชนะแล้ว ไม่บีบบังคับให้เราทำอะไรที่เขาต้องการ เราก็เพียงเสมอตัว ซึ่งข้อนี้เป็นไปได้ยาก เพราะอย่างน้อยที่สุด อังกฤษและฝรั่งเศสก็จะต้องให้เราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพื่อรักษาผลประโยชน์ของเขา เช่นให้ไล่คนเยอรมันที่อยู่ในราชการออกไปให้หมดไม่จ้างอีกต่อไป หรือทำสัญญาการค้าให้ประเทศของเขาได้เปรียบเยอรมันอย่างนี้เป็นต้น เท่ากับว่าเป็นการขาดทุนแล้วยังเป็นการเสียเกียรติของประเทศ หากถูกบังคับให้ทำตามคำสั่งของอังกฤษและฝรั่งเศส เท่ากับมีผลกระทบกระเทือนต่อเอกราชของชาติส่วนหนึ่ง แต่ถ้าเราเข้าเป็นฝ่ายสัมพันธมิตร ประโยชน์ที่จะได้รับอย่างน้อยก็จะต้องได้ยกเลิกสัญญากับเยอรมัน ซึ่งเราเสียเปรียบ เมื่อสงบศึกแล้วเราก็จะได้มีโอกาสทำสัญญาใหม่ ในฐานะที่เสมอภาคกัน ผลประโยชน์อีกข้อหนึ่ง คือเราจะได้มีโอกาสได้รับความยินยอมจากฝ่ายสัมพันธมิตร ในการแก้ไขพิกัดศุลกากร ซึ่งเป็นข้อผูกมัดเราให้หลุดพ้นเสียที

---

35. จดหมายลับจากสมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ ถึงพระเจ้าน้องยาเธอกรมขุนจันทบุรีนฤนาถ เรื่อง "ความคิดที่จะให้กรุงสยามเข้าร่วมในสงคราม" ฉบับลงวันที่ 9 ก.พ. 2499, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

อย่างไรก็ตาม แม้จะเห็นประโยชน์และสภาพสงครามว่าฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นฝ่ายได้เปรียบ[36] ไทยก็ไม่อาจจะรีบร้อนเข้าสู่สงครามได้ทันที เพราะยังไม่มีเหตุร้ายแรงโดยตรงจากเยอรมัน ที่จะเป็นสาเหตุให้ไทยตัดสัมพันธ์ทางการทูตกับเยอรมัน ดังนั้นไทยจึงต้องรอจังหวะอยู่ หากประกาศสงครามกับเยอรมันโดยผลีผลามอาจจะกลายเป็นว่า หากเยอรมันเป็นฝ่ายชนะสงครามจะทำให้เกิดผลร้ายต่อไทยมาก เพราะหากเยอรมันชนะ จะต้องยึดเอาดินแดนอินโดจีนของฝรั่งเศสไว้เป็นของตนเอง ไทยจะได้รับผลร้ายกว่าตอนที่ฝรั่งเศสปกครองดินแดนแถบนี้เสียอีก

ตั้งแต่เริ่มสงครามและไทยประกาศความเป็นกลาง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาข้อได้เปรียบเสียเปรียบของการสงคราม โดยมีพระราชหัตถเลขาเป็นการลับติดต่อข่าวการสงครามกับพระสหายของพระองค์ในต่างประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นพระสหายร่วมชั้นเรียนเดียวกันกับพระองค์ในสมัยที่เสด็จออกไปศึกษาอยู่ในประเทศอังกฤษ และพระสหายเหล่านี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีชื่อเสียงมีตำแหน่งสูง ๆ จึงทำให้พระองค์ทราบเรื่องการสงครามในยุโรป[37]

นอกจากนี้ยังทรงได้รับข่าวคราวต่าง ๆ จากอัครราชทูตที่ประจำอยู่ในประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ซึ่งรายงานสถานการณ์สงครามโดยตรงถึงพระองค์ เช่น พระองค์เจ้าจรูญ-ศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส พระยาพิพัฒนโกษา อัครราชทูตไทยประจำกรุงโรม พระยาประภากรวงษา อัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้คอยส่งข่าวความเคลื่อนไหวของเยอรมันในต่างประเทศ[38]

ความคิดเห็นของคนไทยบางกลุ่ม

ก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 กิจการค้าของเยอรมันในไทยเจริญมาก สินค้าของเยอรมันได้รับความเชื่อถือว่ามีคุณภาพดีกว่าของชาติอื่น จึงได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย

---

36. รายงานพระองค์เจ้าจรูญฯ **เรื่องการมหาสงครามในยุโรป** ปีกที่ 1 พ.ศ. 2452 - 2461

37. แจ่ม สุนทรเวช, พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 5 หน้า 34 - 35

38. รายงานพระยาประภากรวงวงษา, เรื่อง "**โปรดเกล้าฯ ให้ทูตระวังเหตุการณ์เกี่ยวในทางราชการในคราวมหาสงคราม**" ฉบับลงวันที่ 22 ธ.ค. 2457, หองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ชาวเยอรมันเป็นผู้มีอัธยาศัยดี ทำตนเป็นมิตรของชาวไทยอยู่เสมอ ในการพบปะสนทนากัน ชาวเยอรมันได้หัดพูดภาษาไทยเพราะหาคนพูดภาษาเยอรมันได้ยาก ดังนั้นมิตรภาพระหว่างคนไทยและเยอรมัน (ในระดับประชาชน) จึงสนิทสนมกัน หากว่าจะให้เลือกระหว่างอังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน คนไทยสมัยนั้นจะเลือกเยอรมัน ซึ่งความนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบดีตลอดจนเสนาบดีและข้าราชการใกล้ชิดทั้งหลาย ขณะสงครามกำลังดำเนินอยู่ คนจีนที่เคยทำมาค้าขายอยู่กับเยอรมันก็ลำเลียงเข้าข้างเยอรมัน คนจีนเหล่านี้นิยมเยอรมันมาก เช่น โฆษณาชัยชนะของเยอรมันในการรบ ข่าวนี้ออกจากคนจีนในสำเพ็ง และคนจีนโนไทยก็ช่วยเหลือเยอรมันด้วยการเรี่ยไรเงินอุดหนุนสภากาชาดเยอรมันในไทยเป็นเงินถึง 30,000 บาท คนไทยที่ลำเอียงเป็นฝ่ายเยอรมันก็พอมีบ้าง หลังจากที่ประเทศไทยประกาศความเป็นกลาง ข่าวที่ประชาชนทั่วไปทราบในเวลานั้นก็คือ ทางเยอรมันมีกำลังมหาศาล และมีกำลังทัพเรือใต้น้ำที่เข้มแข็งมาก เช่น เรือใต้น้ำ ชื่อ เอ็มเด็น มีชื่อเสียงเป็นที่หวั่นเกรง และกำลังขยายขอบเขตการบุกรุกใกล้สิงคโปร์เข้ามาทุกที แต่การโฆษณาของสัมพันธมิตรมีน้อยดูเหมือนว่าประเทศเล็ก ๆ ทางตะวันออกไม่มีความสำคัญแต่อย่างใด ในขณะที่เยอรมันใช้วิธีการโฆษณาไปพร้อม ๆ การรบรุก ดังนั้นข่าวชัยชนะของเยอรมันจึงมีมาเสมอ ๆ ประชาชนจึงพอใจเยอรมันมากขึ้น[39] ดังสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ได้ทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลว่า

"ถ้าหากไทยเข้าร่วมฝ่ายสัมพันธมิตร คนไทยทั่วไปอาจไม่เห็นด้วย เพราะเยอรมันไม่เคยเบียดเบียนไทย มีแต่ทำการค้าขายกันอย่างเรียบร้อย มักจะสะดวกกว่าชาติอื่นเสียด้วย แล้วก็โจษกันโดยทั่วไปว่า รัฐบาลสยามไปเข้ากับสัมพันธมิตรจะมีประโยชน์อย่างไร"[40]

เจ้าพระยายมราช ก็ได้กราบบังคมทูลถวายความเห็นเกี่ยวกับความรู้สึกของคนไทยไว้ว่า

"พลเมืองของเราจะเป็นคนจีนก็ตาม ไทยก็ตาม ตลอดถึงข้าราชการชั้นผู้น้อย ใจคอจะเข้ากับฝ่ายใด คนโดยมากคงจะตอบว่า ถ้าพูดกันอย่างเปิดเผยแล้ว ก็ต้องเป็นกลาง

---

39. โอภาส เสวิกุล, **ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 1** , 2511 หน้า 10

40. ลายพระหัตถ์กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ถึง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว **"เรื่อง สยามประกาศสงครามกับเยอรมันและพระบรมราโชบายกิตระบายชนชาติศัตรูออกจากราชการ"**, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร

นั่นแหละดี แต่ถ้าถูกคอกันสองต่อสองแล้ว ก็คงจะบอกความจริงว่า เข้าข้างเยอรมัน"[41]

ดังที่ได้กล่าวมา ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า เพราะเหตุใดไทยจึงต้องประกาศความเป็นกลาง แต่ถ้าเราจะเลิกเป็นกลางเราควรจะเข้ากับฝ่ายใดดี และผลดีผลเสียที่ตามมาจะเป็นอย่างไร หลังจากเปรียบเทียบแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความเห็นว่า ไทยควรจะเข้าเป็นฝ่ายสัมพันธมิตร ดังนั้นวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2460 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเริ่มประชุมเสนาบดีเกี่ยวกับเรื่องสงครามเป็นครั้งแรก คือเกี่ยวกับการตัดสินใจเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ การประชุมครั้งนี้ ทรงมีพระบรมราชาธิบายให้ที่ประชุมทราบว่า พระองค์อยากให้ประเทศไทยเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร

วันที่ 11 มิถุนายน พ.ศ. 2460 มีกระแสร์พระราชดำรัสให้คณะเสนาบดีทราบเกี่ยวกับบันทึกที่กระทรวงการต่างประเทศจะแจ้งไปยังคณะทูตสัมพันธมิตรว่า ไทยจะเข้าร่วมรบ พร้อมที่จะทำประโยชน์ในฐานะคู่สงคราม มิใช่ตัดสัมพันธ์ทางการทูตชั่วคราว[42]

วันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2460 ทรงแจ้งที่ประชุมทราบว่า รัฐบาลอังกฤษได้ตอบรับ แสดงความยินดีที่ไทยจะเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรแล้ว

เมื่อตัดสินพระราชหฤทัยแน่นอนแล้ว วันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 โปรดฯ ให้เรียกคณะเสนาบดีและบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ เปิดประชุมลับ ทรงแถลงถึงเหตุผลว่าประเทศไทยจะรักษาความเป็นกลางต่อไปไม่ได้ จำเป็นต้องประกาศสงครามกับเยอรมัน ออสเตรีย ฮังการี โดยเข้าร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตร ดังนั้นประเทศไทยจึงประกาศสงครามอย่างเป็นทางการกับเยอรมัน ออสเตรีย ฮังการี เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460[43]

ในประกาศพระบรมราชโองการว่าด้วยการสงครามซึ่งมีต่อประเทศเยอรมัน ออสเตรีย ฮังการี ทรงมีพระบรมราชาธิบายว่า เยอรมัน ออสเตรีย ฮังการี เป็นฝ่ายละเมิด

---

41. รายงานเจ้าพระยายมราช กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง **"รายงานกระทรวงนครบาลจับเชลยและเรือเชลย"** ฉบับลงวันที่ 7 มิ.ย. 2460, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร

42. รายงานการประชุมเสนาบดีเรื่อง **"สยามประกาศสงครามและราโชบายคิดระบายชนชาติศัตรูออกจากราชการ"** ฉบับลงวันที่ 11 มิ.ย. 2460, กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร

43. โอภาส เสวิกุล, **ไทยกับสงครามโลกครั้งที่** 1, หน้า 72

เมตตาธรรมของมวลมนุษย์ ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายระหว่างประเทศ และเป็นผู้ก่อกวนความสงบสุขของชาวโลก ในตอนหนึ่งของคำประกาศสงครามฉบับนี้มีว่า

".....อนึ่ง ย่อมจะเป็นหน้าที่ของกรุงสยาม ซึ่งเป็นสมาชิกอยู่ในหมู่ที่ชุมนุมประเทศทั้งปวงนั้น จะต้องรักษาความชอบธรรมทั้งหลายในนานาประเทศให้เป็นที่นับถือศักดิ์สิทธิ์อยู่สืบไป...."[44]

การดำเนินงาน

หลังจากการประกาศสงครามกับเยอรมัน ออสเตรีย ฮังการี ไทยได้ดำเนินการต่าง ๆ ในฐานะประเทศฝ่ายสัมพันธมิตร ดังนี้

1. จับเชลยศึก ซึ่งตามรายการแจ้งว่า เป็นชาวเยอรมัน 178 คน ออสเตรีย 17 คน ครอบครัวเชลย คือพวกสตรีและเด็กมีจำนวน 123 คน รวม 318 คน ทั้งนี้เป็นการตัดหนทางมิให้พวกเชลยศึกเหล่านี้ไปก่อความวุ่นวายในดินแดนของอังกฤษและฝรั่งเศสในแถบนี้เช่น อินเดีย พม่า อินโดจีน โดยการยุยงให้ชาวพื้นเมืองให้ลุกขึ้นจับอาวุธกู้อิสรภาพ

2. ยึดเรือเชลย ซึ่งมีจำนวนรวมทั้งสิ้น 25 ลำ เป็นเรือเดินทะเลขนาดใหญ่ 9 ลำ เรือเดินในอ่าวไทยได้ 7 ลำ เรือบรรทุกหรือเรือลำเลียง 9 ลำ เชลยที่จับได้ในเรือ รวมลูกเรือด้วย 137 คน เมื่อจับได้แล้วก็นำส่งศาลทรัพย์เชลยให้ตัดสินเป็นราชสิทธิพัทยา แล้วมอบให้สัมพันธมิตรเช่าเอาไปใช้ในการสงคราม โดยคิดค่าเช่าตันละ 15 ชิลลิง

3. ยึดทรัพย์เชลยไว้เพื่อเป็นประกันในการที่ชนชาติศัตรูจะยึดทรัพย์ของคนไทยและของชาติสัมพันธมิตร สิ่งใดที่เก็บรักษาไว้ได้ก็ให้เก็บรักษาไว้ ทรัพย์สิ่งใดไม่ควรเก็บรักษาไว้ก็ให้จัดการขายทอดตลาดเสีย

4. ได้ส่งกองทหารอาสาไปร่วมรบในสมรภูมิยุโรป

การส่งทหารไปร่วมรบ

ทหารที่ออกไปราชการครั้งนี้ จัดเป็นกองบินทหารบก มีนักบิน ช่างเครื่องยนต์ และเจ้าหน้าที่พยาบาล และกองทหารบกรถยนต์ ผู้ที่จะออกไปรบเป็นพลอาสา คือพลเมือง

44. เอกสารกระทรวงการต่างประเทศ ปึก 33 "**ไทยประกาศเลิกสัญญาต่าง ๆ กับเยอรมัน ออสเตรีย ฮังการี 25 - 26 เม.ย. 2462**" กองจดหมายเหตุแห่งชาติ

ที่มิใช่ทหาร และพลทหารบกประจำการ ปรากฏว่ามีผู้อาสาไปงานสงครามครั้งนี้มากกว่าความต้องการ ดังนั้นจึงต้องมีการคัดเลือก ระหว่างที่ราชการทหารบกกำลังจัดการคัดเลือกทหารอาสาเข้าประจำการ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้จัดคณะทูตทหารพิเศษขึ้นคณะหนึ่ง ทำหน้าที่เป็นผู้แทนไทยไปติดต่อกับบรรดาประเทศต่าง ๆ ฝ่ายสัมพันธมิตร และดูแลให้ความสะดวกแก่ทหารไทยที่จะเดินทางไปร่วมรบในยุโรป คณะทูตทหารพิเศษได้ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปเมืองมาร์แซย์ ประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2461

หลังจากได้มีการคัดเลือกชายฉกรรจ์ที่จะไปร่วมรบแล้วได้มีการฝึกซ้อมและอบรมในเรื่องเกี่ยวกับระเบียบวินัย การใช้อาวุธ และการรบแบบสมัยใหม่ กองทหารไทยที่ส่งไปร่วมรบครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 กองคือ[54]

1. กองบินทหารบก มีกำลังพลประมาณ 500 คนเศษ อยู่ในบังคับบัญชาของ พ.ต. หลวงทยานพิฆาต (ทิพย์ เกตุทัต ต่อมาได้เป็น พอ.พระยาทยานพิฆาต)

2. กองทหารบกรถยนต์ มีกำลังพลประมาณ 850 คน อยู่ในบังคับบัญชาของ รอ.หลวงรามฤทธิรงค์ (ต๋อย หัสดิเสวี ต่อมาเลื่อนขึ้นเป็น พท.พระรามฤทธิรงค์)

ครั้นแล้ว วันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2561 ทหารก็ออกเดินทางโดยเรือเอ็มไพร์ ซึ่งรัฐบาลฝรั่งเศสได้ติดต่อขอเช่าจากรัฐบาลอังกฤษมาใช้ในการลำเลียงทหารไทย โดยมีจอมพลสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสนาธิการทหารบกดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการและบังคับบัญชากองทหาร

วันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ. 2461 ทหารไทยก็ถึงเมืองมาร์แซร์ ในประเทศฝรั่งเศส ต่อมาได้มีการฝึกบินและฝึกหัดการใช้อาวุธ ยิงปืน, การทิ้งระเบิด, การสื่อสาร, การใช้วิทยุโทรเลข ฯลฯ

ทหารไทยในกองบินทหารบก ไปเรียนและฝึกอบรมตามโรงเรียนต่าง ๆ ตั้งแต่วันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2461 - วันที่ 20 มีนาคม พ.ศ. 2462 จึงสำเร็จการศึกษา แต่

ไม่ทันร่วมรบสงครามโลกก็ได้ยุติลงเสียก่อนเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461 ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าให้เรียกทหารในกองบินทหารบกเดินทางกลับ แต่ให้คัดเลือกนายทหาร นายสิบ และพลทหารที่มีความรู้ความสามารถเข้ารับการศึกษาเพิ่มเติมในวิชาการบิน และช่างเครื่องยนต์

ทหารบกรถยนต์ให้แยกไปศึกษาเกี่ยวกับวิชารถยนต์ เช่นการขับรถยนต์ทั้งในที่ราบและภูเขาในทางทุรกันดาร การแก้ไขเครื่องยนต์ และบำรุงรักษา ฯลฯ และการนี้กองทหารบกรถยนต์ได้ใช้เวลาศึกษาและฝึกฝนเพิ่มเติมไปอีกไม่เท่าไร จึงสำเร็จก่อนและได้ถูกส่งไปร่วมปฏิบัติการประจำในยุทธภูมิแนวหน้าทันที โดยทำหน้าที่ลำเลียงส่งกำลังให้แก่กองทัพฝ่ายสัมพันธมิตร ในคราวเคลื่อนกำลังเข้ายึดดินแดนของเยอรมัน ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำไรน์ การเซ็นสัญญาสงบศึกได้เสร็จลงเรียบร้อย ในวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2462 และงานของทหารอาสาในสงครามโลกครั้งที่ 1 นี้ได้ยุติลงในวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2462

เมื่อสงครามได้เสร็จสิ้นลง กองทหารไทยก็ได้เข้าร่วมสวนสนามฉลองชัยชนะในกรุงปารีส และร่วมสวนสนามฉลองชัยชนะที่กรุงลอนดอนประเทศอังกฤษ และที่กรุงบรัสเซลส์ประเทศเบลเยี่ยม

กองทหารอาสาของไทยได้กลับมาถึงกรุงเทพฯ โดยมีกองทหารบกรถยนต์เป็นรุ่นสุดท้ายมาถึงเมื่อวันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2462 ทหารของไทยได้เสียชีวิตไป 20 นาย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดฯ ให้สร้าง "อนุสาวรีย์ทหารอาสา" (อยู่สนามหลวงด้านเหนือ") และสร้างวงเวียน 22 กรกฎาคม เป็นที่ระลึกสำหรับประกาศสงครามเข้าเป็นฝ่ายสัมพันธมิตร

ประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งนี้ ในที่นี้จะกล่าวถึงประโยชน์ที่นับได้ว่าสำคัญที่สุด นั่นคือ การเจรจาเพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ

การเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญา

สัญญาต่าง ๆ ที่ประเทศไทยทำไว้กับนานาชาติตั้งแต่รัชกาลที่ 4 นั้น ไทยเรามีข้อเสียเปรียบหลายประการ กล่าวคือ

- อำนาจศาลกงศุลที่มีอยู่ ก่อให้เกิดความยุ่งยาก เนื่องจากการยกเว้นไม่ต้องขึ้นศาล

ไทยในกรณีที่เป็นชาวยุโรปซึ่งอยู่ในประเทศไทย และรวมถึงชนชาติต่าง ๆ ที่อยู่ในบังคับของชาติมหาอำนาจเหล่านั้นด้วย เช่น เขมร ญวน ลาว พม่า ฯลฯ ที่เข้ามาทำมาหากินในเมืองไทย ชนชาติเหล่านี้เมื่อทำผิดก็ไม่ต้องขึ้นศาลไทย และไม่ต้องอยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายไทยด้วย

- กำหนดให้ไทยมีสิทธิเก็บภาษีสินค้าขาเข้าได้เพียงไม่เกินร้อยละสาม

- สนธิสัญญาดังกล่าวนี้ไม่มีกำหนดอายุ เวลา ไทยจึงต้องเสียเปรียบเรื่อยไป

ประเทศอื่น ๆ บางประเทศในเอเชีย ที่อยู่ในฐานะเช่นเดียวกับประเทศไทย เช่น ญี่ปุ่นได้หาทางปลดเปลื้องสนธิสัญญา โดยการแผ่แสนยานุภาพ เช่น สงครามระหว่างญี่ปุ่นและจีน จนเป็นที่รับรองถึงความเป็นมหาอำนาจ แต่ประเทศไทยไม่มีกำลังแสนยานุภาพพอ

เกี่ยวกับการกำจัดระบบสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้หมดสิ้นไปนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้วางรากฐานไว้บ้างแล้ว โดยทรงจ้างผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมายชาวยุโรปมาเป็นที่ปรึกษา ทรงประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญาที่ได้ปรับปรุงใหม่ ปี พ.ศ. 2448 และทรงปฏิรูประเบียบการศาลยุติธรรมของไทย โดยประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นใน พ.ศ. 2435 รวบรวมศาลต่าง ๆ ที่เคยขึ้นอยู่กับกรมหรือกระทรวงอื่น ๆ มาสังกัดอยู่กับกระทรวงนี้โดยตรง การดำเนินงานของกระทรวงนี้ก็ทรงจ้างนักกฎหมายชาวต่างประเทศมาไว้เป็นที่ปรึกษา พระบาทสมเด็จพระจุลเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริว่า หากกฎหมายและขบวนการยุติธรรมของไทยเป็นที่รับรองของต่างประเทศเมื่อใด เมื่อนั้น ประเทศไทยจะหลุดพ้นจากขอบเขตแห่งสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ครั้นถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักว่า ตราบใดก็ตามที่ระบบสิทธิสภาพนอกอาณาเขตยังคงมีปฏิบัติอยู่บนแผ่นดินไทย รัฐบาลจะไม่สามารถปรับปรุงประเทศในด้านการค้าขาย การอุตสาหกรรม ตลอดจนไม่อาจจะจัดการปัญหาเรื่องชาวเอเชียในบังคับของชาติมหาอำนาจ ซึ่งเป็นต้นเหตุของความยุ่งยากนานาประการให้เด็ดขาดลงได้

ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงยึดถืองานแก้ไขสนธิสัญญาซึ่งต่างประเทศผูกมัดไทยเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตเป็นพระราโชบายที่สำคัญยิ่ง และได้ทรงเร่งงานปฏิรูปกฎหมายไทยให้เป็นหลักแห่งความยุติธรรมตามสากลนิยมอย่าง

รีบด่วนโดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้จัดทำประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพหนึ่งและบรรพสอง ซึ่งว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ใน พ.ศ. 2466 ปีรุ่งขึ้น พ.ศ. 2467 ได้ประกาศใช้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพสามว่าด้วยเอกเทศสัญญา ต่อมาได้มีการตรวจชำระประมวลกฎหมายทั้งสามบรรพนี้อีกครั้งหนึ่ง (รายละเอียดได้กล่าวมาแล้วในตอนที่กล่าวถึงกฎหมายและการศาล) นอกจากนี้โปรดฯ ให้ติดต่อจ้างที่ปรึกษาชาวต่างประเทศไว้ใช้ในเรื่องเกี่ยวกับนโยบายการต่างประเทศ

การดำเนินงานแก้ไขสนธิสัญญา

เมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 ยุติลง และรัฐบาลเยอรมันลงนามในสนธิสัญญาสงบศึกกับฝ่ายสัมพันธมิตรบนรถไฟที่เมืองแคมเปญในประเทศฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2461 การประชุมทำสนธิสัญญาสันติภาพก็ได้เริ่มขึ้น ณ พระราชวังแวร์ซายส์ ตั้งแต่วันที่ 18 มกราคม 2461 โดยมีผู้แทนของฝ่ายสัมพันธมิตรเข้าร่วมประชุม 53 ประเทศ ในจำนวนนี้มีผู้แทนของประเทศไทยรวมอยู่ด้วย รวม 3 ท่าน คือ[45]

– พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า จรูญศักดิ์กฤดากร เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส

– พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ (กรมหมื่นเทววงศ์วโรทัย) เสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ

– พระยาพิพัฒน์โกษา เอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงโรม

ตามสนธิสัญญาสันติภาพแวร์ซายส์ ที่เยอรมันลงนามในวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2462 กับฝ่ายสัมพันธมิตร ผู้แทนไทยก็มีส่วนได้ร่วมลงนามด้วย ระหว่างการประชุม ณ แวร์ซายส์ ที่ประชุมของชาติมหาอำนาจได้ตกลงตั้งสันนิบาตชาติขึ้นตามข้อเสนอของนายวูดโรว์ วิลสัน ประธานาธิบดีแห่งสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศและเพื่อดำรงไว้ซึ่งสันติภาพของโลกซึ่งไทยก็มีโอกาสเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การสันนิบาตชาติด้วย ดังนั้นการที่ผู้แทนไทยได้มีโอกาสเช่นนี้ก็เหมือนกับเป็นการประกาศแก่นานาประเทศว่า ไทยได้มีส่วนร่วมดำเนินงานสนับสนุนความเที่ยงธรรมระหว่าง

45. เอกสารกระทรวงต่างประเทศ ปีก 35 **"เรื่องทรงแต่งตั้งพระองค์เจ้าจรูญฯ เป็นผู้แทนประเทศสยามในคณะกรรมการเรียกร้องค่าเสียหาย"** กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, กรมศิลปากร

ประเทศให้ประสบความสำเร็จ แต่ในการที่ไทยยังถูกผูกมัดอยู่ด้วยสนธิสัญญาไม่เสมอภาค อันเป็นสิ่งบีบบังคับไทยมาตั้งแต่ พ.ศ. 2398 เท่ากับว่าไทยยังไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรม จากชาติมหาอำนาจด้วยเหตุนี้ที่ประชุมครั้งนั้น ผู้แทนไทยจึงได้แถลงถึงความไม่เป็นธรรมนานาประการที่ไทยได้รับจากสนธิสัญญาต่าง ๆ ที่ทำไว้แต่ก่อน และเรียกร้องเพื่อขอแก้ไข ผู้แทนไทยกล่าวว่า

".....เราได้ร่วมรบอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่มากับท่าน เพื่อพิทักษ์สิทธิของประเทศเล็ก และเพื่อผดุงมนุษยธรรมไว้ ถ้าหากว่าจะเป็นไปเหมือนดังที่เคยประกาศกันอยู่บ่อย ๆ แล้วไซร้ ก็เป็นที่ประจักษ์อยู่ว่า เราได้ต่อสู้เพื่อปกป้องผู้อ่อนแอ จากการข่มเหงรักแกของผู้ที่แข็งแรงกว่า เพื่อขจัดความไม่เป็นธรรมทั้งหลายที่เป็นสาเหตุไปสู่สภาพสงคราม ดังนั้นย่อมเป็นการถูกต้องและเป็นธรรมพอหรือยังเล่า ที่ประเทศสยามจะได้หลุดพ้นจากความบีบรัดของสนธิสัญญาอันเก่ากร่อนที่มีมานานแล้วเสียที ซึ่งสนธิสัญญานั้นก็หมดความหมายทุกประการที่จะคงมีอยู่ต่อไปในเมื่อสภาพการณ์ในประเทศสยามก็เปลี่ยนไปหมดแล้ว...."[46]

นักการทูตที่นั่งอยู่ในที่ประชุมนั้น ไม่มีผู้ใดออกความเห็น มีประธานาธิบดีวิลสันแห่งสหรัฐอเมริกาเท่านั้นที่ตอบสนองว่าอเมริกายินดีจะยกเลิกอภิสิทธิ์ในสนธิสัญญาทั้งหมด และสนธิสัญญาใหม่ที่จะมีขึ้นจะเป็นไปตามทำนองคลองธรรม โดยไม่มีผลตอบใดใดทั้งสิ้น การที่ประธานาธิบดีวิสัน ยืนยันเป็นทางการต่อหน้าบรรดาผู้แทนประเทศต่าง ๆ ย่อมเป็นเสมือนการประกาศนโยบายของอเมริกาแก่ต่างชาติว่าสหรัฐอเมริกาสนับสนุนให้ไทยทำสนธิสัญญาแบบเสมอภาค และหากว่าประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐอเมริกาได้ประกาศความตั้งใจของตนและยินยอมดำเนินงานแก้ไขสนธิสัญญากับไทยเป็นชาติแรกแล้ว ประเทศอื่น ๆ ก็ย่อมต้องยอมผ่อนปรนแก่ไทยตามอย่างสหรัฐอเมริกา

การดำเนินงานเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกา (ระหว่าง พ.ศ. 2462-2463)

หลังจากการประชุมที่กรุงปารีสแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ มหาอำมาตย์ตรี พระยาประภากรวงศ์ อัครราชทูต

---

46. อายะดา กิรินทุล และคณะ **"พระยากัลยา-ณ ไมตรี"** แปลจาก Glad Adventure ของ Francis B. Sayre

ผู้มีอำนาจเต็มประจำสหรัฐอเมริกา ดำรงตำแหน่งเป็นผู้แทนของรัฐบาลในการติดต่อขอแก้ไขสนธิสัญญากับกระทรวงต่างประเทศอเมริกัน และเพื่อให้การเจรจาดำเนินไปอย่างสะดวกยิ่งขึ้น ดร.เอลเดอร์ เจมส์ ที่ปรึกษาราชการต่างประเทศชาวอเมริกัน ซึ่งทำหน้าที่ช่วยเหลือผู้แทนไทยในที่ประชุมสันติภาพแวร์ซายส์ จึงได้รับมอบหมายให้ร่วมงานกับพระยาประภากรวงศ์ ทางด้านการติดต่อกับบุคคลสำคัญในสหรัฐอเมริกา

การเจรจาเริ่มต้นด้วยการเจรจาปรึกษาสัญญาระหว่างไทยและสหรัฐอเมริกา ผลจากการเจรจาจากกระทรวงการต่างประเทศอเมริกัน ได้ตั้งข้อเสนอดังนี้[47]

— อเมริกายินยอมให้ชาวอเมริกันซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองไทย ขึ้นศาลไทยได้ แต่กงศุลอเมริกันยังมีสิทธิจะถอนคดีจากศาลต่าง ๆ ของไทยซึ่งรวมทั้งศาลฎีกาไปพิจารณาเองได้ กรณีที่ไม่พอใจคำพิพากษาของศาลไทย สิทธิในการถอนคดีไปพิจารณาในศาลกงศุลนี้ รัฐบาลอเมริกันจะยอมยกเลิกก็ต่อเมื่อสามารถเชื่อมั่นในความยุติธรรมของศาลไทย โดยภายหลังจากไทยมีประมวลกฎหมายใช้ครบบริบูรณ์แล้วเป็นระยะเวลา 5 ปี และในกรณีที่จะยกเลิกนี้ ประธานาธิบดีหรือรัฐมนตรีต่างประเทศอเมริกัน จะทำหนังสือไว้เป็นหลักฐานโดยแลกเปลี่ยนกันและไม่ต้องมีการเจรจาทำสัญญากันใหม่อีก การที่ยังขอสิทธิถอนคดีก็เพื่อป้องกันมิให้สภาเซเนทของสหรัฐอเมริกา ถือเอาเป็นข้อบ่ายเบี่ยงไม่ยอมให้สัตยาบันสัญญา เพราะหากเซเนทไม่ยอมให้สัตยาบันสัญญาแล้ว สนธิสัญญาก็ไม่มีทีท่าจะสำเร็จบริบูรณ์ลงได้เลย

— เกี่ยวด้วยอำนาจการศาล กระทรวงการต่างประเทศอเมริกันปฏิเสธไม่ยอมรับการปฏิบัติอย่างชาติที่ได้รับการอนุเคราะห์ยิ่ง เพราะสหรัฐอเมริกาไม่ปรารถนาให้สิทธิของตนต้องผูกพันอยู่กับความตกลงที่ไทยทำไว้ในสนธิสัญญากับชาติอื่น ซึ่งมิได้เกิดจากการปรึกษาตกลงกับสหรัฐอเมริกาโดยตรง

— ระหว่างที่สัญญากำลังอยู่ในระยะรอการแลกเปลี่ยนสัตยาบัน รัฐบาลอเมริกันยินยอมให้การพิจารณาคดีซึ่งชาวอเมริกันเป็นโจทก์ หรือจำเลยเป็นไปตามลำดับขั้นของศาล ซึ่งสุดแต่ความประสงค์ของรัฐบาลไทย แต่กงศุลอเมริกันมีสิทธิถอนคดีไปพิจารณาในศาลกงศุลได้หากไม่เป็นที่พอใจ

---

47. ทรงศรี อาจอรุณ, **สิทธิสภาพนอกอาณาเขต**, หน้า 164-165

— เกี่ยวกับเรื่องภาษีนั้น รัฐบาลอเมริกันยินยอมเห็นชอบด้วยกับการที่ไทยควรมีอำนาจสิทธิขาดในการเก็บภาษี

— สิ่งสำคัญที่รัฐบาลอเมริกันปรารถนาก็คือ สิทธิของพวกมิชชันนารี ที่จะได้ครอบครองที่ดินในเมืองไทย และอิสรภาพที่จะเดินทางออกจากเมืองเป็นระยะทางเกินกว่า 24 ชั่วโมง

ข้อเสนอของกระทรวงต่างประเทศอเมริกันดังกล่าวมาแล้ว กรมพระยาเทววงศ์วโรปการเสนาบดีว่าการกระทรวงต่างประเทศไทยทรงพิจารณาโดยละเอียดรอบคอบแล้ว ได้ทรงชี้แจงแก่อัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตันว่า ไทยมิอำนาจจะตอบสนองคำขอของสหรัฐอเมริกาได้ ทั้งนี้เพราะเกี่ยวด้วยเรื่องอำนาจศาล ซึ่งกระทรวงการต่างประเทศอเมริกันเสนอให้ กงศุลมีสิทธิถอนคดีจากศาลต่าง ๆ รวมทั้งศาลฎีกาไปพิจารณาเองนั้น ตามหลักกฎหมายไทยถือว่า ศาลฎีกาเป็นศาลสูงสุด เพราะเป็นศาลซึ่งพระมหากษัตริย์พระราชอำนาจสิทธิขาดในการพิพากษาตัดสินคดี ไม่เคยมีในประวัติศาสตร์ไทยเลยที่ชาติมหาอำนาจจะได้รับสิทธิถอนคดีไปจากศาลฎีกา

การที่สหรัฐอเมริกากำหนดว่า จะยอมยกเลิกการถอนคดี ภายหลังที่ไทยมีประมวลกฎหมายใช้แล้วเป็นเวลาถึง 5 ปี นั้น ตามสัญญาที่ไทยทำกับฝรั่งเศส อังกฤษ และเดนมาร์คมีข้อตกลงกันว่า หากไทยประกาศใช้ประมวลกฎหมายครบบริบูรณ์เมื่อใด สิทธิการถอนคดีก็จะยุติลงทันที ดังนั้นถ้าไทยยินยอมตกลงกับสหรัฐอเมริกา ก็จะทำให้ไทยต้องยืดเวลาถอนคดีให้แก่ฝรั่งเศส อังกฤษ และเดนมาร์คออกไปอีกซึ่งจะเป็นการเสียเปรียบอย่างยิ่ง เพราะระเบียบงานพิจารณาพิพากษาคดีในศาลต่างประเทศขณะที่ไทยติดต่อขอแก้ไขสนธิสัญญากับสหรัฐอเมริกานั้น กำลังดำเนินไปอย่างเรียบร้อยได้ผลเป็นที่พอใจของรัฐบาลไทยอยู่แล้ว เหตุผลสำคัญที่ไทยจะยอมรับข้อเสนอของสหรัฐอเมริกาไม่ได้ก็คือ เกรงว่าจะทำให้มหาอำนาจที่มีสัญญาผูกพันอยู่กับไทยยึดเอาเป็นแบบฉบับ

การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาอเมริกา ซึ่งได้เริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2462 แม้จะมีปัญหาข้อขัดแย้งกัน[48] แต่ผู้แทนของรัฐบาลทั้งสองก็พยายามแก้ไขอุปสรรคต่าง ๆ ปัญหาที่ยังตกลง

กันไม่ได้คือ เรื่องที่สหรัฐอเมริกาขอถอนคดีไปพิจารณาเอง จนกว่าไทยจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายบริบูรณ์แล้วเป็นระยะเวลา 5 ปี ซึ่งไทยเห็นว่าเป็นการขัดแย้งกับข้อตกลงซึ่งทำไว้กับฝรั่งเศส อังกฤษ และเดนมาร์ค ปัญหานี้ประธานาธิบดีวิลสัน พิจารณาแล้วเห็นว่า การที่ประเทศทั้งสามให้คำมั่นสัญญากับไทยว่าจะเลิกสิทธิถอนคดีทันทีที่ฝ่ายไทยมีกฎหมายครบถ้วนก็เพราะว่ายังได้สิทธิพิเศษโดยมีผู้พิพากษาอันเป็นชนชาติของตน ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษากฎหมายเข้าเป็นผู้ร่วมพิจารณาคดีด้วย ส่วนอเมริกานั้นยอมเลิกเรื่องที่ปรึกษากฎหมายเพราะเห็นว่าเป็นการสิ้นเปลืองเงินของรัฐบาลโดยไม่จำเป็น ดังนั้นแม้อัครราชทูตไทยจะพยายามเสนอขอให้สหรัฐอเมริกาเลิกการถอนคดีทันทีที่ไทยประกาศใช้กฎหมายสักเพียงใด ประธานาธิบดีวิลสัน ก็คงยืนยันตามเจตนาเดิม คือจะยอมยกเลิกอย่างเด็ดขาดต่อเมื่อการประกาศใช้ประมวลกฎหมายของไทยอย่างครบถ้วนบริบูรณ์ได้ล่วงเลยแล้วเป็นเวลา 5 ปี ส่วนเรื่องการถอนคดีก็จะยินยอมให้มีขอบเขตอยู่เฉพาะศาลชั้นต้นเท่านั้น ทั้งเพื่อป้องกันมิให้สภาเซเนตถือเป็นข้อโต้แย้งไม่ยอมให้สัตยาบันสัญญา

เพื่อให้การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาดำเนินต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง รัฐบาลได้พยายามขจัดปัญหาซึ่งขัดแย้งกันอยู่ให้ตกลงกันได้ ดังนั้นงานร่างสนธิสัญญาว่าด้วยการพาณิชย์จึงเริ่มขึ้น โดยมีพระยาประภากรวงศ์ อัครราชทูตไทย และ ดร.เจมส์ ที่ปรึกษาเป็นผู้แทนทางฝ่ายรัฐบาลไทย และนายแมคเมอร์เรย์ได้ส่งร่างสัญญาว่าด้วยการพาณิชย์ให้อัครราชทูตไทยพิจารณาซึ่งไทยก็พิจารณาผ่อนปรนให้ได้ จะเห็นได้ว่าประธานาธิบดีวิลสันมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะให้การเจรจาทำสัญญาใหม่นี้เป็นผลสำเร็จลุล่วงไปในสมัยที่ท่านยังทำหน้าที่เป็นประธานาธิบดีอยู่ และเพราะจุดประสงค์ของทั้งสองฝ่ายที่จะพยายามให้สนธิสัญญาเป็นที่ตกลงเห็นชอบกันได้ก่อนเปลี่ยนรัฐบาลชุดใหม่ ในที่สุดเมื่อรัฐบาลไทยซึ่งมีกรมพระยาเทววงศ์วโรปการเป็นหัวหน้าทางร่างสัญญาได้พิจารณาโดยรอบคอบแล้วทรงมีความเห็นว่า ข้อยกเว้นที่สหรัฐอเมริกาปรารถนา ไทยพอจะผ่อนผันให้ได้

ส่วนเรื่องกรรมสิทธิที่ดินได้ตกลงทำหนังสือต่อกันไว้ ดังนั้นในวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2463 รัฐบาลไทยจึงตกลงเซ็นสัญญา โดยมีพระยาประภากรวงศ์เป็นผู้ลงนามฝ่ายไทย และนาย นอร์แมนเอชเดวิส ปลัดกระทรวงการต่างประเทศอเมริกันเป็นผู้แทนลงนามฝ่ายสหรัฐอเมริกา

การเจรจาเพื่อแก้ไขสนธิสัญญากับประเทศในยุโรป

ประเทศมหาอำนาจในยุโรป ซึ่งรัฐบาลไทยมุ่งหวังจะใช้สนธิสัญญาระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกาปี พ.ศ. 2463 เป็นแบบฉบับในการเจรจาแก้ไขข้อผูกพันต่าง ๆ อันเกิดจากสนธิสัญญาเก่า คือ สนธิสัญญากับฝรั่งเศส และอังกฤษซึ่งทั้งสองประเทศนี้มีอิทธิพลยิ่งใหญ่อยู่ในประเทศไทย และได้ผลประโยชน์จากสนธิสัญญา ซึ่งเป็นพันธะผูกพันไทยมากกว่าชาติอื่นใด แม้ว่าในสงครามโลกครั้งที่ 1 ประเทศไทยจะได้มีส่วนร่วมกับการสงครามครั้งนี้ และผลหลังสงครามสงบ ทำให้ประเทศเยอรมัน ออสเตรีย หมดสิทธิตามสัญญาไป แต่อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี เนเธอร์แลนด์ เบลเยี่ยม เดนมาร์ค นอรเวย์ สวีเดน สเปญ และปอร์ตุเกส ประเทศเหล่านี้ยังไม่ยอมเลิกสัญญา

ความคิดเห็นที่ว่าไทยควรจะส่งคณะผู้แทนพิเศษไปเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับประเทศต่าง ๆ ในยุโรปโดยตรงนี้ ดร.ฟรานซิส บี แซยร์ (Francis B. Sayre) ที่ปรึกษาราชการกระทรวงการต่างประเทศชาวอเมริกันเป็นผู้ถวายคำแนะนำ[49] ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ (เสนาบดีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ผู้ดำรงตำแหน่งสืบต่อจากสมเด็จกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ) ทรงเห็นชอบด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ ดร.แซยร์ เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยมีอำนาจเต็มในการเจรจาตกลงกับประเทศต่าง ๆ ซึ่งได้เริ่มออกเดินทางไปปฏิบัติงานในปลายปี พ.ศ. 2467 ประเทศแรกที่ ดร.แซยร์จะเริ่มเจรจาเพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญาก็คือประเทศฝรั่งเศส

การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับฝรั่งเศส

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้มหาอำมาตย์เอก พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มประจำกรุงปารีส มีอำนาจเต็มในการเจรจาการเมืองกับกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส แต่รัฐบาลฝรั่งเศสมีวัตถุประสงค์ จะให้เปิดการเจรจาขึ้นที่กรุงเทพฯ เพื่อทำความตกลงกันเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงจะดำเนินการเจรจาขั้นสมบูรณ์ ที่ปารีส ดังนั้นกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสจึงส่งนายคาห์น (Kahn) เป็นผู้แทนเดินทางมาปรึกษาทำสัญญาใหม่

49. Op.Cit., P. 143

กับไทยที่กรุงเทพฯ ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2461[50]

นาย คาห์น ผู้แทนฝรั่งเศสมีความมุ่งหมายอย่างแน่วแน่ ที่จะทำงานที่ได้รับมอบหมายมาให้สำเร็จดังเจตจำนงของรัฐบาลฝรั่งเศส คือต้องการทำสัญญาที่ไทยทำกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2452 และ ปรารถนาจะให้เพิ่มข้อตกลงว่าด้วยการกำหนดเขตแดนของอินโดจีนฝรั่งเศสด้วย เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า หากมีการตกลงทำสัญญากัน ตามแบบสนธิสัญญาไทย-อังกฤษ ปีพ.ศ. 2452 ก็เท่ากับว่าไทยยังเสียเปรียบชาติมหาอำนาจเหมือนเดิม ดังนั้น เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2461 นายคาห์นก็ได้นำสัญญาที่เขาร่างขึ้นเสนอต่อกระทรวงการต่างประเทศไทย ตามร่างสัญญาของนายคาห์นนี้ มีข้อความส่วนใหญ่คล้ายคลึงกับสัญญาซึ่งไทยทำกับอังกฤษ ปีพ.ศ. 2452 โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวด้วยอำนาจศาล และสัญญาที่เสนอใหม่นี้มีข้อระบุว่า ข้อบังคับในสัญญาต่าง ๆ ซึ่งไทยตกลงทำไว้กับฝรั่งเศสก็ยังมีผลใช้บังคับต่อไป โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงความหมายแต่อย่างใด และร่างสัญญาของนายคาห์นก็มิได้ระบุข้อความแก้ไขเรื่องอำนาจการเก็บภาษี ดังที่รัฐบาลไทยประสงค์

ขณะที่การปรึกษาสัญญาระหว่างนายคาห์นกับ ดร.เจมส์ กำลังดำเนินอยู่ในกรุงเทพฯ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตไทยประจำประเทศฝรั่งเศส ก็ได้ทำการติดต่อโดยตรงอยู่ในกรุงปารีส ดังนั้น มีนาคม พ.ศ. 2461 กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส จึงให้นายคาห์นยุติการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับไทย

สำหรับการเจรจาในกรุงปารีส พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ทรงมีความรู้สึกว่าฝรั่งเศสยังมีทีท่า ไม่อยากจะตกลงอย่างหนึ่งอย่างใดกับไทยจนกว่าจะได้เห็นตัวอย่างการกระทำของประเทศอื่น ๆ เสียก่อน โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศสได้ยื่นข้อเสนอเกี่ยวกับอำนาจศาลซึ่งปรากฏว่า ตามข้อเสนอว่าด้วยอำนาจศาลของฝ่ายฝรั่งเศสนี้มีใจความคล้ายคลึงกับสัญญาไทย-อังกฤษ ฉบับปี พ.ศ. 2452 จึงตกลงกันไม่ได้ แต่อย่างไรก็ตาม เดือนเมษายน พ.ศ. 2465 พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรได้ทรงส่งบันทึกถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส แสดงความประสงค์ของไทยในการติดต่อทำสัญญาใหม่ ซึ่งมีอยู่ 3 ประการด้วยกันคือ

---

50. Op.cit. p.191

– ไทยปรารถนาจะตกลงทำสัญญาว่าด้วยอำนาจศาลเช่นเดียวกับสัญญาใหม่ที่ไทยทำกับสหรัฐอเมริกาในปีพ.ศ. 2463

– ไทยต้องการมีอำนาจสิทธิขาดในการเก็บภาษีอากร

– ต้องการให้กำหนดกระแสร์น้ำในลำน้ำโขง เป็นเส้นเขตแดนดินแดนอินโดจีนของฝรั่งเศส

ข้อเสนอของไทยทั้งสามนี้ กระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสนำไปพิจารณา ในขณะเดียวกันกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสก็ได้ร่างสัญญาเกี่ยวด้วยอำนาจศาลขึ้นใหม่ มาให้อัครราชทูตไทยพิจารณาและปรากฏว่าข้อเสนอเหล่านี้ ไทยมิอาจตกลงด้วยได้

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2468 อันเป็นปีที่สนธิสัญญาไทยกับสหรัฐอเมริกาได้แลกเปลี่ยนสัตยาบันกัน การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสก็ได้ดำเนินงานติดต่อกันเรื่อยมาเป็นเวลาถึงสามปีคือในระหว่างปี พ.ศ. 2464-2467 ตลอดเวลาสามปีนี้การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเป็นไปอย่างล่าช้า เพราะสนธิสัญญาใหม่นี้มีปัญหาเรื่องอินโดจีนเข้ามาเกี่ยวข้อง ซึ่งรัฐบาลฝรั่งเศสพยายามกีดกันมิให้ทางฝ่ายผู้สำเร็จราชการในอินโดจีน ทำความตกลงอย่างใดอย่างหนึ่งกับไทยโดยพละการ จึงต้องมีการตกลงกันว่า จะแยกปัญหาเกี่ยวกับอินโดจีนไว้ต่างหาก จากตัวสนธิสัญญา และให้ทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทย ร่วมปรึกษาหารือกับผู้สำเร็จราชการอินโดจีนฝรั่งเศสโดยตรง แม้กระนั้นทูตฝรั่งเศสก็ต้องรอฟังคำสั่งจากปารีสเป็นอันว่าการเจรจาซึ่งใช้เวลาถึง 3 ปี ยังไม่สามารถตกลงกันได้แน่นอน

การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาโดยความร่วมมือของ ดร. แซยร์

ดร. แซยร์ ได้เริ่มเปิดการเจรจากับนายปิลา อัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศไทย ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างปฏิบัติราชการในปารีส เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2467 โดยมีพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตไทยประจำกรุงปารีส และนายเลแวสค์ที่ปรึกษาสถานทูตร่วมดำเนินงานด้วย

การเซ็นสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสได้กำหนดให้มีขึ้นในวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2467 ระหว่างที่สัญญายังพิมพ์ไม่เสร็จ ดร. แซยร์ จึงออกเดินทางไปติดต่อขอเจรจา

กับเนเธอร์แลนด์ โดยดร.แซยร์มีความเห็นว่า ในระยะนี้ยังไม่ควรจะไปทำการติดต่อกับอังกฤษ มหาอำนาจยุโรปชาติสำคัญซึ่งเป็นคู่แข่งของฝรั่งเศสจนกว่าไทยกับฝรั่งเศสจะได้มีการลงนามในสัญญาใหม่เสียก่อน

ดร.แซยร์ ได้ออกเดินทางไปกรุงเฮก เพื่อติดต่อขอทำสัญญากับเนเธอร์แลนด์ ในตอนปลายเดือนมกราคม พ.ศ. 2467 ขณะที่เหลือเวลาอีกเพียง 3 วันก็จะถึงกำหนดลงนามในสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ดร.แซยร์ ก็ได้รับโทรเลขด่วน จากกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส แจ้งว่า อุปทูตฝรั่งเศสส่งข่าวมาจากกรุงเทพฯว่า นางเบอร์เนย์ (Burney) ภรรยาที่ปรึกษากฎหมายชาวฝรั่งเศสถูกฆาตกรรมที่จังหวัดราชบุรี รัฐบาลฝรั่งเศสขอเลื่อนกำหนดการเซ็นสัญญาออกไปจนกว่าจะได้ทำการสอบสวนคดีซึ่งเกิดขึ้นให้เป็นที่ประจักษ์ชัดเจริงเสียก่อน ดร.แซยร์ ต้องเดินทางกลับปารีสโดยด่วน เพื่อรอฟังรายงานข่าวจากกระทรวงการต่างประเทศของไทย ปัญหาที่ผู้แทนของทั้งสองฝ่ายวิตกก็คือ หากหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสลงข่าววิจารณ์เรื่องนี้กันอย่างครึกโครม จะทำให้ข้อตกลงต่าง ๆ ที่กว่าจะเจรจากันได้ก็ต้องใช้เวลานานต้องล้มเหลวไปอีก

เมื่อเกิดเรื่องร้ายแรงขึ้นในระยะที่จะมีการตกลงทำสัญญาดังกล่าวนี้ รัฐบาลไทยจึงจำต้องหาทางแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าโดยรีบด่วน ดร.แซยร์ ได้แนะนำให้รัฐบาลไทยรีบดำเนินการพิจารณาสอบสวนคดีฆาตกรรมนางเบอร์เนย์ และชดใช้เงินค่าทำขวัญแก่นายเบอร์เนย์ผู้สามี ในที่สุดการพิจารณาคดีนางเบอร์เนย์ ก็ปรากฏผลว่า ผู้กระทำผิดไปโดยมิได้เจตนา เพราะเมามายไม่ได้สติ ดร.แซยร์ให้เหตุผลว่า ".....เรื่องแบบเดียวกันนี้อาจมีได้แน่ ๆ ไม่ว่าในท้องถนนของนครปารีสหรือนิวยอร์คก็เช่นกัน....."[51]

หลังจากได้มีการเจรจาปรึกษาระหว่างนายปิลาและ ดร.แซยร์ อยู่หลายครั้ง และเมื่อไทยให้คำมั่นว่า จะยอมให้ฝรั่งเศสสงวนสิทธิการเจรจาเรื่องราวต่าง ๆ ได้อีกตามแต่รัฐบาลฝรั่งเศสจะเห็นสมควร ฝรั่งเศสจึงจะยอมเซ็นสัญญากับไทยก่อนการตัดสินคดีนางเบอร์เนย์จะเสร็จสิ้นลง โดยได้ลงนามกันในวันที่ 14 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2467 เวลา 13.00 น. ผู้แทนฝ่ายฝรั่งเศสคือนายแฮริโอต์ (Herriot) ผู้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ผู้แทนไทยคือ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร

---

51. เล่มเดียวกับเชิงอรรถที่ 45 หน้า 156

การดำเนินงานแก้ไขสนธิสัญญากับประเทศอังกฤษ

รัฐบาลไทยได้เริ่มงานติดต่อขอแก้ไขสนธิสัญญากับอังกฤษ ในระยะเวลาใกล้ ๆ กับการติดต่อขอแก้ไขสัญญากับฝรั่งเศส หลังการประชุมทำสนธิสัญญาสันติภาพแวร์ซายส์สิ้นสุดลง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแต่งตั้งให้พระยาบุรีนวราษฐ์ อัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอนเป็นผู้แทนรัฐบาลไทย ในการติดต่อขอแก้ไขสนธิสัญญากับกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ

24 กันยายน พ.ศ. 2462 พระยาบุรีนวราษฐ์ เริ่มต้นติดต่อเรื่องขอเจรจาแก้ไข ถึง เซอร์จอห์น ทิลลี่ กับเรื่องไทยจะขอแก้ไขสนธิสัญญากับรัฐบาลอังกฤษ

31 พฤศจิกายน พ.ศ. 2462 กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ มีหนังสือแจ้งแก้อัครราชทูตไทยว่า ในเรื่องขอแก้ไขสัญญา ว่าด้วยการเก็บภาษีนั้น อังกฤษยินดีจะเจรจาด้วย แต่อาจจะต้องเสียเวลาล่าช้ามาก เพราะต้องปรึกษาหารือกับกระทรวงต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องในเรื่องนี้เสียก่อน

ส่วนเรื่องอำนาจศาลนั้น อังกฤษอ้างว่าสนธิสัญญาปี พ.ศ. 2452 ซึ่งทำกับไทย อังกฤษได้ยอมสละสิทธิพิเศษให้แก่ไทยมากกว่าชาติยุโรปอื่น ๆ[52] จึงไม่อาจจะเจรจากับไทยอีกได้ นอกจากชาติอื่น ๆ จะยินยอมทำสัญญากับไทยเสียก่อน อังกฤษจึงจะรับพิจารณา

การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญากับอังกฤษโดยความร่วมมือของ ดร.แซยร์

เมื่อ ดร.แซยร์ เดินทางถึงลอนดอนและเข้าพบรัฐมนตรีต่างประเทศอังกฤษ คือนายออสเตน แชมเบอร์เลน (Austen Chamberlain) เมื่อวันที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2467 นายแชมเบอร์เลนได้ยืนยันว่า ผลการเจรจาที่จะตกทำขึ้นเป็นสนธิสัญญานั้น จะต้องไปดำเนินงานกันในกรุงเทพฯ แต่ในที่สุดทางฝ่ายอังกฤษก็ตกลงเห็นชอบกันข้อเสนอของ ดร.แซยร์ที่ขอให้ดำเนินการเจรจากันให้เป็นที่เรียบร้อย ณ กรุงลอนดอน

เกี่ยวกับเรื่องการขออำนาจสิทธิขาดในการเก็บภาษีสินค้าของรัฐบาลไทย นายแชมเบอร์เลน ชี้แจงว่า การที่สหรัฐอเมริกาตกลงตามความปรารถนาของรัฐบาลไทยได้ทุกประการ เพราะกิจการค้าของอเมริกันในประเทศไทยมีเพียงเล็กน้อยต่างกับอังกฤษที่สินค้า

---

52. ทรงศรี อาจอรุณ, หน้า 219

ออกของไทยมากกว่า 80 เปอร์เซ็นต์ ได้ส่งไปจำหน่ายในดินแดนอาณานิคมของอังกฤษ ดังนั้นการที่ไทยยกเลิกภาษีสินค้าร้อยชักสาม และกำหนดอัตราภาษีใหม่ ก็ย่อมกระทบกระเทือนฐานะทางการค้าของชาวอังกฤษ หากไทยจะเพิ่มภาษีขึ้นในระดับปานกลางโดยกำหนดอัตราไว้ให้แน่นอน อังกฤษจึงจะตกลงด้วยได้ ทั้งนี้เพราะการค้าของอังกฤษในไทยนั้นเป็นกิจการที่ใหญ่มาก ดังนั้นอังกฤษจึงไม่ยอมเลิกผลประโยชน์ทางการค้าโดยง่าย

หลังจากได้มีการเจรจาต่อรองกัน กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ ก็ยอมเลิกสัญญาเก่าและทำสัญญาใหม่ภายในเวลา 10 ปี ทั้งสัญญาโดยทั่วไปและสัญญาทางการค้าตกลงว่าจะไม่เก็บภาษีเกิน 5 เปอร์เซ็นต์ สำหรับสินค้าสิ่งทอ, เหล็ก, เหล็กกล้า, สินค้าหัตถกรรมเครื่องจักรกลที่ผลิตจากดินแดนอังกฤษเท่าที่ประเทศไทยสั่งเข้ามาและดำเนินการนี้ก็มีกำหนดจำกัดเพียง 10 ปี หลังจากการใช้สนธิสัญญานั้นแล้ว ประเทศไทยจะดำเนินการอย่างไรก็ได้โดยอิสระ

ผลที่ตามมาก็คือร่างสัญญาของอังกฤษนั้น อัครราชทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ คัดค้านอย่างหนัก และชาวอังกฤษในกรุงเทพฯ ก็ไม่เห็นด้วยกับสัญญา กระทรวงต่างประเทศอังกฤษจึงจะเพิ่มเติมข้อเรียกร้องบางประการอีก แต่หลังจากโต้แย้งกันแล้ว ก็เป็นอันตกลงว่าอังกฤษยินยอมตามที่สยามปรารถนา แต่ต้องมีข้อแม้เกี่ยวกับอนุญาโตตุลาการ โดยมีผู้ลงนามคือ นายแชมเบอร์เลน รัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศ กับพระยาประภาศกรวงศ์ อัครราชทูตไทยประจำลอนดอน

การดำเนินการแก้ไขสนธิสัญญากับญี่ปุ่น

พ.ศ. 2464 ดร.มาเซา (Masao) อัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย ได้แจ้งให้กระทรวงต่างประเทศไทยทราบว่าญี่ปุ่นมีความประสงค์จะแก้ไขสนธิสัญญาที่ทำไว้กับไทยเกี่ยวกับสัญญาที่ว่าด้วยอำนาจศาล รัฐบาลญี่ปุ่นปรารถนาจะยึดเอาสนธิสัญญาระหว่างไทยกับเดนมาร์คฉบับปี พ.ศ. 2456 เป็นแบบฉบับ การเจรจาทาบทามของญี่ปุ่นครั้งนี้ ไทยต้องรอการให้สัตยาบันสัญญาของสภาเซเนตอเมริกันก่อน เมื่อสนธิสัญญาไทย-สหรัฐอเมริกาได้รับการให้สัตยาบันจากสภาเซเนตในวันที่ 27 เมษายน พ.ศ. 2464 อัครราชทูตญี่ปุ่นจึงแสดงความจำนงขอข้อความที่ไทยตกลงทำสัญญากับสหรัฐอเมริกา กระทรวงการต่างประเทศไทยก็ได้จัดส่งไปให้ ต่อมา ดร.มาเซา ได้นำร่างสัญญาที่ทางญี่ปุ่นจัดทำขึ้นตาม

แบบสัญญาไทย-เดนมาร์ค ฉบับปี พ.ศ. 2456 เสนอต่อไทย เพื่อเป็นหลักในการเจรจาทำสัญญาใหม่ ไทยยังไม่ทันดำเนินการอย่างใด ดร.มาเซา อัครราชทูตญี่ปุ่นก็ถึงแก่กรรมลง ดังนั้นงานเจรจาทำสัญญาใหม่ระหว่างไทยและญี่ปุ่น ซึ่งมีทีท่าว่าจะเริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2464 จึงยุติลงก่อนที่จะได้มีการปรึกษากันอย่างเป็นทางการ

สมเด็จกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ทรงดำริว่าอัครราชทูตคนใหม่ของญี่ปุ่น ซึ่งกำหนดจะเดินทางเข้ามารับตำแหน่งในกรุงเทพฯ จะต้องมาติดต่อเรื่องแก้ไขสนธิสัญญากับไทย ดังนั้นพระองค์จึงทรงมอบหมายให้ ดร.เจมส์ ทำการร่างสัญญาขึ้นใหม่ ยึดแบบอย่างของสนธิสัญญาอเมริกัน เพื่อเตรียมไว้เป็นหลักในการเจรจาทำสัญญากับญี่ปุ่น โดยอาศัยสัญญาไทย-อเมริกัน ปี พ.ศ. 2463 เป็นแบบฉบับสำคัญ

เมื่อนายยาด้า (Yada) เอกอัครราชทูตคนใหม่ของญี่ปุ่นเดินทางเข้ามารับตำแหน่งในกรุงเทพฯ เขาก็แสดงความจำนงจะขอเจรจาทำสัญญาใหม่กับไทย โดยเข้าพบเสนาบดีว่าการต่างประเทศไทย สมเด็จกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ จึงทรงมอบสัญญาที่ ดร.เจมส์เตรียมร่างขึ้นไว้แก่นายยาด้าเพื่อเป็นหลักในการพิจารณาทำสัญญาใหม่ นายยาด้า เสนอว่าบรรดาประเทศในยุโรปซึ่งมีสัญญาผูกพันกับไทย ล้วนแต่มีชนชาติของตนรับราชการตำแหน่งที่ปรึกษาอยู่ในกระทรวงและกรมกองต่าง ๆ ของไทยเป็นจำนวนมาก หากไทยยินยอมจ้างชาวญี่ปุ่นเข้ารับราชการตำแหน่งที่ปรึกษาบ้าง ก็จะช่วยให้รัฐบาลของทั้งสองฝ่ายมีความเข้าใจกันดีขึ้น สำหรับข้อนี้ สมเด็จกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ได้ทรงตอบว่า รัฐบาลไทยกำลังหาทางจะยกเลิกตำแหน่งที่ปรึกษาชาวต่างประเทศอยู่แล้ว ดังนั้นเรื่องขอให้จ้างที่ปรึกษาราชการชาวญี่ปุ่นจึงตกลงด้วยไม่ได้ และร่างสัญญาที่ญี่ปุ่นเสนอแก่กระทรวงต่างประเทศไทยนั้น อัครราชทูตญี่ปุ่นได้เสนอข้อแก้ไข 7 ข้อ ซึ่งสมเด็จกรมพระยาเทววงศ์วโรปการทรงพิจารณาโดยละเอียดแล้วเห็นว่าไทยยังไม่ควรจะทำสัญญากับญี่ปุ่น เพราะเกรงว่าจะกลายเป็นข้อขัดแย้งกับการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ไทยกำลังดำเนินงานอยู่กับอังกฤษ

9 สิงหาคม พ.ศ. 2466 นายยาด้า ได้ขอให้ไทยพิจารณาข้อเสนอทั้ง 7 ของญี่ปุ่นโดยรีบด่วน ซึ่งกระทรวงการต่างประเทศไทย ก็ได้ชี้แจงเหตุผลเกี่ยวกับข้อเสนอทั้ง 7 นี้

การเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาในระยะต่อมา ญี่ปุ่นมีทีท่าผ่อนปรนตามข้อเสนอของไทยมากขึ้น และ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2466 นายยาด้าแจ้งแก่กระทรวงการต่างประเทศ

ไทยว่า รัฐบาลญี่ปุ่นยินยอมรับข้อเสนอของไทยทุกประการ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงออกประกาศพระราชทานอำนาจเต็มให้พระองค์เจ้าไตรทศประพันธ์ทรงเป็นผู้แทนไทย ทั้งสองฝ่ายได้เซ็นสัญญากันเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2466 ณ. กรุงเทพฯ โดยมีผู้แทนฝ่ายญี่ปุ่นคือ นายโชโนสุเก ยาด้า เป็นเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย การแลกเปลี่ยนสัตยาบันกระทำกันที่กรุงเทพฯ ในวันที่ 22 ธันวาคม พ.ศ. 2467

สิทธิสภาพนอกอาณาเขตระหว่างเยอรมันกับไทย

ผลประโยชน์จากการที่ไทยเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ 1 โดยเป็นฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งในที่สุดสัมพันธมิตรเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะ ไทยจึงอยู่ในฐานะประเทศชนะสงครามด้วย และเป็นเหตุให้ไทยสามารถยกเลิกพันธะผูกพันทางสนธิสัญญาซึ่งไทยและเยอรมันได้เคยทำไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต เกี่ยวกับอำนาจการศาลของไทย ในส่วนที่เกี่ยวด้วยคนในบังคับเยอรมัน ออสเตรีย ฮังการี คือคนในบังคับของชาติทั้งสามจะอยู่ภายใต้สิทธิขาดของไทย และเป็นอันว่าสนธิสัญญาต่าง ๆ ของไทยกับเยอรมัน ต้องยกเลิกนับตั้งแต่วันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2460 คือวันที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินพระทัยนำประเทศไทยเข้าร่วมมหาสงคราม โดยเข้าเป็นฝ่ายสัมพันธมิตร

ผลแห่งสนธิสัญญาสันติภาพแวร์ซายส์ ทำให้ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทยกับเยอรมันสิ้นสุดลง แต่เนื่องจากชาวเยอรมันเคยได้รับผลประโยชน์ทางการค้าขายติดต่อกับไทยเป็นจำนวนมาก นายร็อคแมนน์ พ่อค้าชาวเยอรมันซึ่งเคยเป็นผู้จัดการห้างวินด์เซอร์ และได้เดินทางกลับไปเยอรมันก่อนเกิดสงครามโลก ได้ติดต่อกับกงศุลไทยประจำเดนมาร์ค โดยเสนอขอให้ไทยทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับเยอรมันดังเดิม พระยาวิศาลพจนกิจ อัครราชทูตไทยประจำเดนมาร์คจึงแนะนำว่า ต้องให้รัฐบาลเยอรมันดำเนินการติดต่อขอทำสัญญาเป็นทางการ ดังนั้นกลางปี พ.ศ. 2464 รัฐบาลเยอรมันได้ติดต่อขอทำสัญญากับไทยผ่านทางพระยาวิศาลพจนกิจ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร อัครราชทูตไทยประจำฝรั่งเศสเป็นผู้ดำเนินการปรึกษาทำสัญญาใหม่กับรัฐบาลเยอรมันในการฟื้นฟูสัมพันธไมตรีครั้งนี้ การทำสัญญาใหม่กับเยอรมันไม่มีความจำเป็นต่อไทยนัก เพราะเยอรมันจะเป็นฝ่ายได้รับประโยชน์ แต่ในที่สุด

ก็ได้มีการตกลงกันว่าด้วยเศรษฐกิจเฉพาะกาล ฉบับวันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2466 ณ กรุง เบอร์ลิน โดยมีพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรเป็นผู้แทนฝ่ายประเทศไทย และบารอน ฟอน มัลต์ซาน (Baron Von Maltzan) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศเป็นผู้ลงนามฝ่ายเยอรมัน

การเจรจากับเนเธอร์แลนด์

การเจรจากับเนเธอร์แลนด์โดย ดร.แซยร์ เป็นผู้แทนฝ่ายไทยเป็นไปโดยสะดวกและเข้าใจกัน เป็นผลให้ร่างข้อตกลงกันได้โดยรวดเร็ว ดังนั้นร่างสัญญากับเนเธอร์แลนด์จึงเสร็จสิ้นลงพร้อม ๆ กับร่างสนธิสัญญาของอังกฤษ และถูกส่งมาถึงกรุงเทพฯ พร้อม ๆ กัน คือในวันเดียวกับที่ร่างสนธิสัญญาอังกฤษมาถึงกรุงเทพฯ

การเจรจากับอิตาลี

เดือนเมษายน ดร.แซยร์ เดินทางไปโรม เพื่อทำสัญญากับอิตาลี สำหรับผลประโยชน์ของอิตาลีในประเทศไทยเมื่อเทียบกับชาติอื่น ๆ แล้ว อาจกล่าวได้ว่าน้อยมาก ดังนั้นจึงเจรจาได้สำเร็จโดยง่าย

การเจรจากับสเปญ

การเจรจากับสเปญที่แมดริด สเปญตกลงจะให้มีการทำสนธิสัญญาใหม่ซึ่งใกล้เคียงกับสนธิสัญญาของอเมริกามากที่สุด

การเจรจากับปอร์ตุเกส

การเจรจากับปอร์ตุเกสมีความสำคัญในเรื่องที่ว่ามีชาวจีนที่อยู่ในไทยอ้างว่า ตนควรจะได้รับการยกเว้นต่าง ๆ เพราะตนอยู่ในความคุ้มครองของปอร์ตุเกส และตนเกิดในมาเก๊า ซึ่งเป็นอาณานิคมของปอร์ตุเกส แต่ในที่สุดก็สามารถตกลงกันได้ เพราะ ดร.โซอาเรส อธิบดีกรมการค้าเป็นผู้เจรจา ซึ่งก็ตกลงกันได้ เนื่องจาก ดร.โซอาเรส เข้าใจทัศนะของประเทศไทยในการแก้ไขสนธิสัญญาอย่างชัดแจ้ง ในที่สุดก็ปรากฏสัญญาเฉพาะกาลของปอร์ตุเกสออกมา มีรูปแบบใกล้เคียงกับของสหรัฐอเมริกามากที่สุด และมีบทบัญญัติให้ไว้เพื่อให้มีอำนาจอนุญาโตตุลาการด้วย

นอกจากนี้ยังได้มีการเจรจากับเดนมาร์ค นอร์เวย์ ซึ่งไม่มีปัญหาอะไรมากนัก จึงตกลงกันได้ในที่สุด